

Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr ýa-da 7000 çakrym romanyna edebi syn

Category: Edebi tankyt, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 21 января, 2025

Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr ýa-da 7000 çakrym romanyna edebi syn Myratdurdy HAŞAÝEWİŇ «ÝEDI MÜÑ ÇAKRYM» romanyna syn

► Behişdi bedew türkmeniň synmaz ruhudyr

Türkmenistanyň hormatly Prezidenti G.Berdimuhamedowyň «At türkmen üçin ähli zatdyr» diýen ganatly sözi gamışgulak atlaryň külli türkmeniň taryhy ykbalynda hem-de gündelik durmuşynda neneňsi orun tutandygyndan ähli aýdyňlygy bilen habar berýär. Dünýäniň taryhçy alymlary, arheologlary mundan sekiz müñ ýyl ozal Köpetdagыň eteginde adamzadyň ilkinji gezek ýabany atlary eldekileşdirenidini tassyklaýarlar. Gözüne söweýin bedew atlary bilen bagryny badaşdyran türkmen halky tuguny parladyp, ýelden ýyndam bedewini arladyp, älemleri agaýana gezendir, jahanyň çar künjünde uly-uly döwletleri gurandyr. Gadymy hem müdimi halkymyzyň barlyga bolan erkinden, gözellige eýlenen ruhy tebigatyndan, düýpsüz umman ýaly çuň pähim-parasatyndan, ýasaýşa söýgüsinden, tamdyr ýaly arassa hem halal ýüreginden syzylýan mähir-muhabbetinden hasyl bolan onlarça «Oguznamalar», «Gorkut ata», «Görogly» eposlarymyz, dessanlarymyz diýermiň, akgynly halk aýdymalarymyz diýermiň, haýsysyny alyp görseň, olar türkmeniň garadangaýtmaz beg ýigitleri, uçmahy bedew atlary hakdadyr.

Türkmen ogly «Men saňa gardaş diýerem, gardaşymdan ýeg» diýip, ganatly atynu ylahylaşdyryp, mukaddeslige göteripdir. Ýadyňza salyň, Oguz hanyň aty Buz dagynda, Göroglynyň Gyraty Ýyldyz dagynda ýagşyzadalardan ak pata alýandyr. Türkmen öz atyna pırıli at diýýär, sebäbi Babagambar pır bu pákize janawary

jadyly saz bilen seýisläpdir. Müñýylllyklar içre beg ýigitlere ganat bagladan dal bedewiň Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanyň mukaddes Tugrasynda orun almagy tötänden däldir. Asly uçmahy atlaryň orny hut ýüregimiziň töründendir. Ýazyjy Myratdurdy Haşaýewiň «Ýedi müň çakrym» atly uly göwrümlı romany XVIII asyryň ahyrynda – XIX asyryň başynda dünýäni elendiren taryhy wakalardan söz açýar. «Ýedi müň çakrym» – giň gerimli, uly göwrümlı, gatlama çöregi ýaly köp gatlakly eser, ol taýýarlykly okyja niýetlenendir. Romanda beýan edilýän wakalaryň ýaýrawy üç yklyma ýaýylýar. Eseriň baş gahrymany Sähet ýaşlygyna garamazdan, akyllı, okumış, şol bir wagtyň özünde sadadan türkana, sahy hem göwnaçyk, hemiše adalatyň tarapyny çalýan, adamkärçiliği artykmaç türkmen ýigidi. Ol Kesearkaçda önüp-ösýär, soňra Bagdatda, Şamyň paýtagty Damaskda okap bilim alýar. Ykbal ony ýurtdan-ýurda, otdan-suwa atýar. Emma guýmagursak zehini, tüýs turkmene mahsus garadangaýtmaz, ugurtapyjy, paýhasly, edenli häsiýeti ýigidi ähli kynçylyklardan alyp çykýar, arzyly menzillere ýetirýär.

Durmuşyň syrly öwrümlerine dartylyp, uzak Prussiýa topragyna düşen türkmen atynyň keç ykbaly Sähedi özüne bendi edýär. Ol dogduk mekandan jyda düşmekden hor-zar bolan janaweri, her edip-hesip edip görmegi, ony halas etmegi ýüregine düwýär. Bu pikir ýigidi prus korolynyň teblehanasından çykarýar. Ýewropanyň orruk ortasyna gaýyp düşen gamışgulak türkmen bedewiniň kaddy-kamatyna, ynsanyňka berimsiz düşbüligine hemmeleriň syny oturýar.

Ýöne dogduk depeden jyda düşen köňül her demde ýowşan ysly sähralary küýseýär. Bu pikir romanyň her babyndan inçelik bilen yzarlanýar, nazarkerde daragtyň gujurly şahalarynyň ýaýrawy giň, saýasy goýy pudaga birigişi ýaly, özara jüp sazlaşyp, bitewi bir ideýa birleşýär. Ony ýeke sözde beýan etmeli bolsa diňe hupbulwatanlyk diýip bolar. Bu gadymy hem baky juwan topragyń duzuny iýen türkmeniň gursagyna hupbulwatanlyk ölçmez-ýitmez peder ruhy bolup ornaýar. Il ynamy, peder pendi, ata yhlasy, ene sargydy, perzentlik parzy, halal duzuň hasaby bizi hemiše şu mukaddes topraga dartyp

durandyr. Oňa örki baglanan ynsan ýüregi diňe «ata Watan» diýip urýandyr.

«Ýedi müň çakrym», ine, şeýle gadyr-gymmaty asla-asla solmaýan baky gymmatlyklar barada söz açýar. Romanyň baş gahrymany köp hupbatlary başdan geçirip, ahyry şol aty dogduk mekyna alyp gelýär.

Romanda onlarça gahryman hereket edýär. Ýazyjy olaryň her biriniň daş keşbini inçelik bilen suratlandyrýar, içki dünýäsini doly açyp görkezmek üçin olary dürli wakalaryň jümmüşine salýar. Romanyň çeper ýordumy gahrymanlaryň häsiýetini, dünýägaraýsyny, pikir-garaýsyny açmaga giň mümkünçilik döredýär. Eseriň beýan ediş serişdelere baýlygy, her bölümineniň başynda onuň tutuş mazmunyny açýan dana sözleriň, ganatly jümleleriň, nakyllaryň goýulmagy romanyň çeperçilik kämilligini artdyrýar, goruna gor goşýar.

«Türkmen aty» ady bilen taryhda öçmejek yz galdyran behişdi turkmen bedewine bagışlanan bu romanyň okyjylaryň söýgülü eserine öwrüljekdigine ynanýarys. Goý, pırıli bedewleriň şöhratyna şan goşjak şeýle eserleriň höwri köp bolsun! Täze romanyň ýoly ak bolsun, okyjylaryň ýüregini töründen orun alsyn!

Nobatguly REJEBOW,
Türkmenistanyň halk ýazyjysy.

◆ ◆ ◆

ROMANYŇ ARKA SAHABYNDAN:

Näbelli suratkeşiň bu eserinde XVIII-XIX asyrlaryň sepgidinde Ýewropa yklymyna ýaň salan ahalteke bedewiniň – Türkmen atyny şekili ebedileşdirilipdir.

Meşhur bedew 1791-1806-njy ýyllar aralygynda prus korollegynyň baş athanasynyň esasy höwür aty bolupdyr. Bu döwrüň içinde Türkmen aty dürli tohumlardan bolan dört ýüzden gowrak höwre çekiliп, yklymyň iň meşhur athanasynyň esasy höwür atyna öwrülipdir. Enesiniň haýsy to huma degişlidigine garamazdan, Türkmen atynyň nesilleriniň ählisi atasynyň nepisligini,

reňkini, hatda art aýagyndaky sekiljigini hem miras alypdyr. Heniz ene göwredindekä asyl bedewiň häsiýetini nusgalyk alan taýlar köpi gören seýisleri hem haýran galdyrypdyr.

Türkmen atynyň neslinden gaýdýan atlar nemesleriň meşhur trakener tohumyna oňyn täsirini ýetirip, onuň belli bir ülňä girizilmegine ýardam beripdirler. Häzirki wagtda Germaniýadaky çapuw atlarynyň tohumlarynyň ählisi diýen ýaly, şol sanda Balkan ýarymadasynyň döwletlerindäki at tohumlarynyň birentegi ahalteke bedewiniň – Türkmen atynyň neslinden gelip çykandyr. Edebi tankyt